

Бадалова К.Э.

**2010-ЖЫЛДЫН ИЮНЬ АЙЫНДАГЫ ОШ ОКУЯЛАРЫНЫН КЕЛИП
ЧЫГУУСУНУН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА ӨБӨЛГӨЛӨРҮ**

Бадалова К.Э.

**ПРИЧИНЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ОШСКИХ
СОБЫТИЙ В ИЮНЕ 2010 ГОДА**

К.Е. Badalova

**THE CAUSES AND PRECONDITIONS THE ONSET
OSH EVENTS IN JUNE 2010**

УДК: 930.1

Бул макалада 2010-жылдын июнь айында Кыргызстандын түштүк аймагындагы улуттар аралык кагылышуу окуяларынын тикеден тике келип чыккан себептери каралган.

Негизги сөздөр: себептер, кагылышуу, конфликт, келип чыгуу, окуя, этнос.

В данной статье были рассмотрены причины меж-национальных конфликтов, которые возникли в июне 2010 года на юге Кыргызстана.

Ключевые слова: причины, столкновения конфликт, предпосылки, событие, этнос.

This article discusses the causes of interethnic conflicts that arose in June 2010 in the south of Kyrgyzstan.

Key words: causes, collision, conflict, background, event, ethnic group.

Ош коогалаңынын тикеден-тике чыгуу себептерин иликтөөдө, Амур Темирдин айткан сөзү эске келди. Ал кайсыл бир өлкөгө жортуулга чыгаардан мурда өз армиясынын азаматтарынан ошол өлкөнүн элдери жөнүндө маалымат алуудан баштайт: “Билгилечи өлкөдө мечит көп бекен же, навайкана көп бекен” - деп буйрук берет. “Эгерде Мечит көп болсо анда ал өлкөгө кол салуу оңой, эгерде навайкана көп болсо, анда ал өлкөгө кол салуу кыйынга турат”. Себеби бир тандырдан нан үзүп жеген өлкөнүн адамдары бири-бирине мээримдүү болушат, - деген экен (13, 15-б.). Ушундай улуу сөздөрдө айтылгандай бир тандырдан нан үзүп жеген эки улуттун ортосундагы жылуу мамилени бөлүп жарууга аракет жасаган сепаратистердин, өзүн ойлогон өзүмчүлдөрдүн, бийликти көздөгөн көзүн май баскандардын жасаган аракети болду.

Бул окуяда жүздөгөн мекендештерибиз бейкүнөө өлүмгө учурап, миңдеген жарандарыбыз жаракат алды жана үй мүлкүнөн ажырады. Мамлекеттик масштабдан алып караганда, сай-сөөктү сыздаткан бул кандуу калаба жалпы өзбек жана кыргыз калкы үчүн чоң трагедияга айланды. Тактап айтканда, 2010-жылдын май-июнь айларында Ош жана Жалал-Абад шаарлары менен областтарында кыргыздар менен өзбектердин ортосундагы чыгып кеткен этникалык кандуу кагылыш кокусунан гана чыгып калган жери жок. Бул эки этностордун ортосундагы кайгы-

луу, трагедиялуу, жаңжалдын келип чыгышынын өзүнүн тикеден-тике себептери жана өбөлгөлөрү бар:

- Башкаруучулар жана уруу бирикмелеринин ортосундагы бийлик үчүн күрөш.

- Байлыкты бөлүштүрүү жана кайра бөлүштүрүү үчүн күрөш.

- Башкаруучу этноско карата карама-каршылык көрсөтүү коркунучтуу болгондуктан, башкаруучу эмес этностордун ортосундагы карама-каршылыктардын күчөшүнө.

- Этностук таарынычтардын тереңдешине жана этностук таарынычтарды ачык көрсөтүү мүмкүн болбогонуна байланыштуу, этностордун ортосундагы терең карама-каршылыктардын топтолушуна.

- Партиялардын, кыймылдардын жана уюмдардын зомбулук усулдарына барган иш аракеттери.

- Криминалдык коомдоштуктардын кырдаалды туруксуздандырууга багытталган кылмыштуу иштери.

- Мамлекеттин өлкөнүн экономикалык жана финансылык ресурстарынын, курал жарактарды жүгүртүүнүн үстүнөн болгон көзөмөлдү жоготуусу.

- Аскердик объектердин курал-жарак булактарын кайтаруу тутумунун алсыроосу.

- Коомдун ар түрдүү катмарларынын арасында укуктук нигилизмдин жайылуусу;

- Кыргыз-өзбек мамлекеттик чек арасындагы өткөрүү жайларын өз ара ачуу жөнүндө.

- Эки өлкөнүн жарандары мамлекеттик чек аралардан өткөндөн чектөөлөрдү алып салуу жөнүндө.

- Аймак аркылуу өтүүдө эки өлкөнүн жарандарынын коопсуздугун камсыз кылуу жөнүндө.

- Кыргыз тарап өзбек жарандарына жайыттарды бериши жөнүндө.

- Өзбекстан тарабынан мурда бузулган жолду жана суу түтүгүн калыбына келтирүү жөнүндө.

- Айрым финансылык (олигархиялык), улутчул жана криминалдык топтор саясий объектүүлүккө талаптана башташты жана өздөрүн Кыргыз Республикасынын мүдөөлөрүнө таптакыр көз каранды эмес деп көрсөтө башташты.

- Мамлекеттик бийлик органдарынын республиканын түштүгүндө жүрүп жаткан процесстерди жөн-

гө салууга жана аларга таасир көрсөтүүгө жарамсыздыгы.

- Аймактык укук сактоо органдарынын жана атайын кызматтардын ишинин натыйжалуулугунун төмөндүгү жана алардын айрым кызматкерлеринин көмүскө саботаж жасоосу.

- Кылмыштуулуктун кеңири жайылышы.

- Куралдуу мыйзамсыз топтордун түзүлүшү.

- Айрым топтордун жана алардын лидерлеринин күрөштүн зордукчул (күч колдонмо) ыкмаларын колдонууга өтүүгө даяр болушу.

- Наркотиктердин кеңири жайылышы.

- Жумушсуздуктун күчөшү.

- Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун башкаруу иштеринин кескин төмөндөшү.

- Курчап турган чөйрөнү коргоо жана токой чарбасы боюнча мамлекеттик ишканалардын салкын мамилелери.

- Талап тоноочулуктун күчөтүлүшү.

- Экономикалык-социалдык абалдын кескин начарлашы.

- Коррупциянын күч алышы.

- Массалык маалымат каражаттарынын эки элди кайраштыруудагы чагымчыл иштери сыяктуу көптөгөн себептердин натыйжасында араздашуу башталды.

Аталган себептерди жана өбөлгөлөрдү убактылуу депутаттык комиссиянын иши тууралуу отчетунда да тастыктайт [6, 26-90-бб.].

Мына ушундай шартта, кыргыз эли менен өзбек элинин мамилесин тарыхый фактылар менен далилдөөнү туура көрдүк: «Тарых менен тагдырды да кезсе болот, тарых менен ташты да кессе болот» - дегендей, келечекке ишеним менен кароо, жашап жаткан мезгилиндин оош-кыйышына туура талдоо жүргүзө билүү менен Мекениңди сүйүп жашоо үчүн өткөн тарыхынды билүү шарт. Анткени, тарых таалим берет, патриоттук сезиминди күчөтөт, эс акылды тазартып, уруулук, улутчулдук тар түшүнүктөн арылтып, улуттук, улуттар аралык биримдикти ширетет. Саясий туңгуюкта калган коомду жарык жолго алып чыгат. Тарыхтын улуулугу мына ушунда.

Реалдуу тарыхыбызга кайрылсак, 1709-жылы Фергана өрөөнүндө Кокон хандыгын негиздеген көчмөн өзбектердин миң уруусунан чыккан Шахрук-бий Кожент башкаруучусу кыргыз Акбото бий менен жакындашуу, анын колдоосуна ээ болуу максатында жалгыз кызын Акботого күйөөгө берген. Ал эми Шахрук-бийдин Абдурахим, Акбото бийдин кызына үйлөнгөн. Ошентип, эки башкаруучу кайчы куда болушкан. Башкача айтканда, кыргыз-өзбек башкаруучуларынын ортосунда куда-сөөктүк мамиле түзүлгөн. 1721-1734-жж. Коконду башкарган Абдурахим-бийдин кыргыз аялынан төрөлгөн баласы Эрдене 1748-1753-1769-жж. Кокондо бийликте туруп, мамлекетти бир топ чыңдаган. Ал ошол мезгилдеги Фергана кыргыздарынын төбөлү атактуу Кубат-бий ме-

нен жакшы мамиледе болгон. Мындай мамилелер Кокон хандыгынын кийинки мезгилдеринде да улантылган. Мисалы, 1700-1800-жж. Коконду башкарып турган Нарбото бийдин бир тууганы Ажы бийдин аялы Умсунай да кыргыз болгон. Шераалынын эки аялы тен (Соноайым, Жаркынайым) кыргыз кыздары болушкан. Алардын уулдары Малабек жана Кудаяр хан тактысында олтурушуп Коконду башкарышкан. Малабектин учурунда Алай башкаруучусу Алымбек датка вазирлик кызматка чейин көтөрүлгөн. Ал эми Кудаяр хандын үч жолу хандын тактысына отургандыгы баарыбызга белгилүү [19, 21-б.].

Мына ушул этностор аралык никелердин баары эки элди жакындаштыруу, туугандашуу, оор мезгилде бири-биринин колдоосуна ээ болуу максатында түзүлгөн.

Жалпысынан алганда тарых барактары тастыктагандай кыргыз-өзбек улутундагы жакындык кылымдардан сакталган. Жогоруда далилденгендей эки улуттун ортосундагы мамиле жана аны жөнгө салуучу атка минерлердин көптөгөн шылтоолору бүгүнкү окуянын чыгуусуна өбөлгө болду деп эсептедик.

Бирок, эки улуттун тарыхына көз чаптырганыбызда 1990-жылдагы каргашалуу окуя эске келет. Жөнөкөй күнүмдүк тиричилик менен алектенген жарандарыбыз үчүн бул окуялардын келип чыгуусу табышмак боюнча калууда. Илгертеден айтылгандай «Бетеге кетет бел калат, Бектер кетет эл калат» - дегендей бул окуя эки улуттун кагылуушуусу менен башка нерсени көздөгөн үчүнчү күчтөр же болбосо башка диндин өкүлдөрү деген тыянактар да бар [15, 16-б.].

2010-жылдагы апрель окуясынын төгөрөктүн төрт бурчуна жайылышы четтен көз салып тургандар үчүн чоң мүмкүндүк болуп эки элдин чырынын чыгышына себеп болду. Бул маалыматты тастыктоочу көптөгөн далилдер бар.

Жогоруда айтылган бир топ себептерден сырткары, эки элдин тарыхын билбей туруп, алар саясий катачылыка жол коюшту. Изилдөөдө эки улуттун чырынын чыгуусуна мамлекеттин сарасеп салуучулары менен талаа материалдарында бир топ өзгөчөлүктөр кездешет. Салыштырып айтканда, жөнөкөй кыргыз жана өзбек улутунун жарандары чыр чыгып кеткенге чейин ушак, чагымчыл, бузукулардын сөздөрүн угушуп маани бербегендери жөнүндө айтышат. Мамлекеттеги абалдын кескин начарлап экономикалык кризистин кесепеттери, жумушсуздук, жергиликтүү ресурстарды колдонуудагы теңсиздик, социалдык кырдаалдын туруксуздугу, жер жерлердеги чыгып жаткан митингтер убактылуу өкмөттүн жасаган жумуштарынын жыйынтыксыздыгы талап тоноо иш аракеттеринин күч алышы себеп болду. Ушундай баш аламандыктан пайдаланган сырттан көз салып туруучулар Кыргызстанда көп масштабдуу ушул эки улут деген көз карашта болду. Окуя кызуу башталган учурда кыргыз улутуна да, өзбек улутуна да окшош продукту белгисиз адамдардан таркатылган-

дыгы жөнүндө айтып тан калышат [26, 27-б.]. Кимдин акчасы ашып эки улутту тең бирдей продукте менен азыктандырды деген ой менен мына ушундай көптөгөн элдин пикирин укканда, Убактылуу Өкмөт этностор аралык масштабдуу кагылышууга каршы чара көрүү үчүн жетишээрлик саясий, күч ресурстарына ээ болгон эмес. Ошону менен бирге, мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын айрым жетекчилери окуяларды алдын алууга жана болтурбоого жетишээрлик аракет кылган эмес. Мына ушундай шартта мамлекетте сыртка миграция күчөдү. Кыргызстандын эл аралык кадыр-баркына доо кетти.

Макалада каргашалуу окуянын келип чыгуусунун тикеден-тике себептерин изилдөө менен, эки улутту кайраштыруу максат эмес, илгертен куда-сөөк, бир тандырдан нан үзүп жеген эл экенин билбеген кээ бир атка минерлерибизге сабак катары болушу үчүн айтылып, жазылууда. Жыйынтыктап айтканда, Кыргызстан – көп улуттуу өлкө. Кыргыз эли мейман дос, айкөл, берешендүү эл болгондуктан 80ден ашуун улут кылымдар бою жашап келет.

Этностор аралык ынтымактуулукту бекемдөө өнүгүүнүн өбөлгөсү болот.

Адабияттар:

1. Мырзакматов М. Мен издеген чындык. - Б.: «Турар», 2011.
2. 2010-жылдын апрель-июнунда республикада болуп өткөн кайгылуу окуяларга алып келген шарттарды жана кырдаалды ачып көрсөтүү жана иликтөө менен ага саясий баа берүү боюнча убактылуу депутаттык комиссиянын иши тууралуу отчету. - Б., 2011.
3. Кененсариев Т. Кыргыздар жана Кокон хандыгы. - Ош, 1997.
4. Омуралиев Н.А. Межэтнические конфликты в Кыргызской Республике: социологический анализ. - Б.: «Илим», 2012.
5. Июньские трагические события 2010 года: причины и уроки. // Республиканская научно-практическая конференция. - Б., 2011.
6. Талаа материалдары: Маалымат берүүчүлөр: Шамшиев А., Ош шаарынын жашоочусу. Ак-Буура милиция бөлүмүнүн башчысы; Сарыбаев А.Ө. Кандуу калабанын катышуучусу; Халматов Б. Окуянын биринчи күнүнөн тарта катышкан.

Рецензент: к.и.н., доцент Маматов А.М.